

РОЗДІЛ 1. Наукові статті

ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук

РОЛЬ ТЕОРЕТИЧНОГО ЗНАННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито роль сучасного теоретичного знання для формування високоякісного трудового потенціалу, системного розвитку людини в умовах кризи системи вищої освіти України, зумовленої як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Постановка проблеми та її актуальність. У системі суспільних відносин України сьогодення ми можемо спостерігати системну кризу, що охопила економіку, культуру, освіту, систему моральних комунікацій суспільства.

Демографічна криза, що відображається у скороченні кількості випускників шкіл поставила на межу виживання вітчизняні навчальні заклади, враховуючи існуючий принцип фінансування таких установ. Відтак, сьогодні – регіональна освіта та регіональна економіка знаходяться у стані реальної депопуляції та якісної деградації. Оцінити наслідки цієї проблеми ми зможемо вже невдовзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інформації, освіти та економіки в Україні системно досліджують В. Кремень, П. Толочко, В. Геєць, А. Чухно; низка робіт належить і перу автора цієї статті. Також існує безліч досліджень закордонних авторів. Проте ситуація, що склалась сьогодні у цій сфері вимагає абсолютно нової теоретико–методологічної бази до розв'язання цієї проблеми.

Метою статті є визначення фактичних взаємозалежностей у системі „знання – освіта – економіка” з урахуванням реалій демографічної кризи в Україні та розробка системи індикативних заходів для поліпшення ситуації, що склалась.

Виклад основного матеріалу. Постіндустріальне або інформаційне суспільство характеризується всеохоплюючим поширенням інформації серед усіх верств населення, інформатизацією усіх суспільних процесів. В економіці ознакою такого суспільства є визначення інформації, знань та освіти головним фактором виробництва. Нагадаємо, що в індустріальну епоху таким фактором є капітал, а в аграрну – земля.

Загальнодоступність інформації при цьому може носити безсистемний, а інколи й шкідливий для її споживача характер. Головним завданням відносин „користувач–інформація” стає сортування, відбір та визначення пріоритетності споживання такої інформації. Так, саме споживання, оскільки вже в період індустріального господарювання, в умовах домінування інноваційного способу виробництва, інформація перетворюється на благо, тобто спосіб задоволення потреб людини. Як

відомо, блага можуть бути вільними (даними природою) та господарськими (створеними людиною). Останні мають назву „товар”.

Зрозуміло, що перевага у споживанні завжди надаватиметься безкоштовним товарам. Відтак, будь-яка інформація вільного доступу (у тому числі неправдива, провокативна, аморальна, або така, що має за мету дискредитацію когось чи чогось тощо) завжди матиме більше поширення, ніж системне знання, особливо в умовах обмеженості купівельної спроможності більшості населення.

Сучасне суспільство характеризується надмірними обсягами інформації, яку мозок неспроможний асимілювати. Мозок, рятуючись, моделює нову схематику всесвіту, аби втиснути в неї океан парадоксальних ідей. Таким чином формується „віртуальне” середовище не лише в системі комп’ютерних технологій, а й всередині окремої людської свідомості. Відбувається дедалі більше відокремлення людини від матеріального світу та реальності.

Серед патогенних чинників, що впливають на людину з боку технологічного суспільства, необхідно згадати ще два: зникнення приватного життя (prіvacy) і особистого людського спілкування [4, с. 150]. У багатьох випадках вони стають просто непотрібними і замінюються віртуальним спілкуванням, віртуальним розумінням та віртуальним задоволенням віртуальних потреб. Не слід плутати таку ситуацію з якісним переростанням сучасної людини – деномінацією матеріальних потреб. У цьому разі йдеться лише про деградацію людини.

При цьому знання теоретичне не втрачає, а навпаки підсилює свою роль. Багато хто просто не знає і не розуміє змісту поняття „теоретичне знання”, сприймаючи його як набір якихось голослівних припущень, що не мають абсолютно ніякого відношення до реального проблемного існування людини. Насправді наукова теорія – це систематизація та узагальнення, виведення в систему законів, принципів і тенденцій комплексу багаторічних спостережень реального буття. Ті теоретичні системи, що не знаходять практичного підтвердження – зникають і використовуються лише для порівняння з правдивими теоріями та для вивчення еволюції наукової думки.

Але можливі ситуації, коли деякі застарілі теорії можуть набути нової наукової сили, що відбувається внаслідок застосування останніх досягнень науково-технічного прогресу. Так, зокрема, теорія постіндустріального господарства (деякі елементи якої присутні ще у працях першого президента Української академії наук В.І. Вернадського) сприймалась не як наука, а як футурологія, тобто погляд у майбутнє, який не обов’язково зможе знайти своє реальне втілення.

Те, що стає вирішальним для організації рішень і спрямування змін, так це центральне місце теоретичного знання – першість теорії над емпірією і кодифікація знання в абстрактну систему символів, котрі, як і в будь-якій аксіоматичній системі, можуть використовуватися для висвітлення багатьох відмінних одна з одної й різноманітних ділянок досвіду [5, с. 214].

На відміну від теорії, прикладне наукове знання спрямоване на подолання наявних сьогочасних проблем, проте воно не розраховане на глибинний аналіз причин їх виникнення та запобігання їх появи у довгостроковій перспективі. Саме прикладні знання викликають найбільшу зацікавленість суспільства, і це є абсолютно закономірним, в той час як теорія є інструментом цивілізаційного розвитку суспільства. Особливо це важливо саме зараз, коли наша країна знаходиться на зламі двох епох: індустріальної та інформаційної.

У сучасних умовах знання поділяють на поверхневі та глибинні. Поверхневі знання, якими ми користуємось у практиці, відбивають емпірично–наслідкові зв'язки сучасного технологічного процесу. Такі знання стали теоретичною базою наздоганяючого типу розвитку і філософії гаятися за постійно зникаючою істиною [9, с. 54]. Основна ціль усього учбового процесу – не лише надавати знання, але й сформувати з їх допомогою світогляд студентів, а також навчити їх вчитись ... , користуватись великими обсягами інформації, характерними для нашого часу [7, с. 42].

Головною особливістю професійної освіти та підготовки кадрів в інформаційному суспільстві є значне зменшення життєвого циклу професійних знань [12, с. 9]. Відтак, прикладні наукові напрями, враховуючи мінливість сучасного прогресу стануть непотрібними протягом дуже незначного проміжку часу, в той час, як теорія залишиться лише трошки удосконаленою.

Викладання економічної теорії у вищих навчальних закладах України набуває дедалі обмеженіших форм та обсягів на фоні збільшення обсягів викладання так званих фахових економічних дисциплін. При цьому викладання останніх здійснюється на максимально поверхневому рівні, з використанням примітивного індукційно–дедуктивного інструментарію. Вивчення прикладних спеціалізованих аспектів функціонування економічної системи спрямовується на отримання прибутку, доволі часто з ігноруванням норм моралі та закону, при цьому визначальні, фундаментальні питання щодо функціонування людини і економіки залишаються при цьому без відповіді. Так, проблема пізнання законів господарського життя підміняється короткостроковим, інколи одноразовим актом прибуткової угоди.

У сучасних умовах трансформації суспільних відносин лише інституціоналізована економічна теорія спроможна сприяти формуванню повноцінного світогляду особистості, закласти основи для розвитку та формування методології наукового дослідження і дидактичної практики, сформувати сучасну повноцінну людину, визначити її місце в середовищі оточуючих факторів [2, с. 22].

Саме економічна теорія, максимально інституціоналізована, тобто збагачена впливом іншим суспільних наук, в сучасних умовах дає відповідь на питання про місце і роль людини в системі не лише економічних, а й усіх суспільних відносин. В той час, як прикладні економічні напрями (облік, аудит, фінанси, міжнародна економіка тощо) спрямовуються лише на отримання прибутку в короткостроковій перспективі. Варто зазначити, що

всі ці науки використовують економічну теорію в якості методологічного фундаменту, свідомо це відбувається чи несвідомо. Відтак нерозуміння та незнання теорії позбавляє прикладні наукові знання можливості їх обґрунтування, поглибленого вивчення.

А. Чухно писав, що: „...розуміння економічної теорії лише як набору моделей та формул обмежує її пізнавальну роль, особливо в умовах епохальних змін” [8, с. 15]. Економічна теорія визначає всезагальні та всеохоплюючі принципи господарювання людини, які ґрунтуються на принципах організації суспільних відносин, загальнолюдських цінностях та моральних устоях. Її завданням не є навчання щодо отримання прибутку, глобальна мета вивчення економічної теорії уходить в обрії пізнання, вона визначає яким чином суспільство свідомих людей має відчувати себе комфортно у наявних умовах.

Прикладні економічні напрями формуються не на підставі загальних буттєвих положень, а регламентуються законами, постановами, іншими юридичними документами, які носять тимчасовий характер і мають властивість до змін у короткостроковому періоді. Причому дослідження виключно економічних аспектів діяльності людини, позбавлених людських, моральних, психологічних якостей („людини економічної” за А. Смітом), спрямовано на отримання прибутку чи інших способів поліпшення власного стану всупереч існуючим моральним нормам.

Те саме можна спостерігати і в багатьох практичних та виховних випадках діяльності певних наукових та навчальних закладів. Особливо чітко це простежується в умовах обмеженості предметів праці (студентів) і необмеженості та постійному зростанні кількості засобів праці („викладачів та науковців”). Задля збереження існуючого стану такі діячі прагнуть до звернення демократичних процесів в системі управління, формалізації самого процесу навчання та наукової роботи студентів, застосовуючи при цьому непорядні та відверто нерозумні способи. Причому нерозумність таких вчинків визначається, у тому числі, незнанням загальних принципів економічної теорії, як системи.

Незнання та нерозуміння теорії викликає у розумово обмежених людей бажання її знищити. Знищенню при цьому мають підлягати і всі особи, які на ній знаються та спроможні її розвивати. Окреме подразнення викликають якісні та кількісні показники таких вчених, які спроможні суттєво перевищувати результати діяльності цілих структурних підрозділів інших прикладних напрямів.

Не менш шкідливим для розвитку соціуму є потрапляння ключових теоретичних положень у пазурі псевдонауковців, які не розуміють визначальних основ наукового пошуку, не бачать величі, могутності та краси теоретичного знання, а прагнуть лише „зберегти контингент”.

Сучасна вища освіта в Україні орієнтується, переважно, на матеріальні параметри, економію коштів, а іноді й взагалі керується мотивом прибутковості у своїй діяльності, і найчастіше це стосується саме навчальних закладів державної форми власності. Перехід до постіндустріального

суспільства за таких умов стає для України недосяжною метою [1, с. 128–129]. Прагнення отримання зиску в сфері освіти і науки – це відверте дикунство, яке суперечить усім принципам організації такого роду діяльності. Відтак матеріальний мотив, який лежить в основі такої поведінки, ускладнюватиме розвиток властивостей „людини творчої” і повертатиме рух у зворотній напрямок – до „людини економічної” 17-го століття. Те саме стосується і гасла „Освіта – це бізнес!”. Отже, навчальний заклад не може бути джерелом регресу освіти, науки та регіональної економіки.

Якщо, наприклад, в Кіровограді в одному з провідних університетів, який випускає найбільшу частку економістів в структурі регіонального ринку праці, перший проректор і декан колись найбільшого факультету активно беруть участь у рейдерському захопленні чужих посад та чужих ставок у межах цього навчального закладу – то економіка цього міста буде приречена. Моральна ницість та неспроможність виправити ситуацію, до якої привело, до речі, їх же керування – зумовлюють поступову деградацію праці, як процесу взагалі [1, с. 135–136].

Удавана „раціоналізація”, а на справді відверта деградація вищої освіти та, як наслідок, системного розвитку економіки викликається поточним прагненням ліквідації наявної проблеми, що в результаті призводить до ігнорування будь-яких людських цінностей. Нігілізм виступає кінцем процесу раціоналізму [6, с. 252].

Рис. 1. Методологія економічної теорії

Джерело : Макконелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – С. 20.

В умовах формування „економіки знань” виникло принципово нове явище – „гіперконкуренція” – стан, коли швидкість зміни правил гри на ринках настільки висока, що лише адаптовані до таких змін підприємства країн–аутсайдерів можуть не тільки „вижити” у конкурентній боротьбі, але і вийти у коло країн глобальних лідерів [9, с. 55]. Враховуючи, що правильність, обґрунтованість економічної поведінки може відбуватись не лише через емпірею, а через знання теорії (див. рис. 1), то позбавлення майбутніх поколінь системного теоретико–економічного знання призведе до деградації державного управління (макроекономічна політика) та індивідуальної економічної поведінки окремих громадян та підприємств (мікроекономічна політика).

Теорія людського капіталу, за визначенням Макконелла та Брю – це концепція, яка пояснює різницю в заробітній платі наявною різницею в інвестиціях в людський капітал, отже, робітники з низькою заробітною платою можуть отримувати додатковий дохід за умов додаткових витрат на отримання нових або оновлених знань [11, с. 91]. В більшості регіонів України така система не діє: додаткові знання просто не використовуються, соціальні ліфти працюють лише для представників однієї партії, заробітна плата зростає лише в тих, хто демонструє свою лояльність.

В умовах інформатизації виробництва в суспільстві формується нова соціальна група – когнитаріат (від англ. cognition – здатність до знань). Її могутність у використанні інтелекту, а не мускульної сили [10, с. 339]. Незначний прошарок такої групи населення українська економіка не може використати вже сьогодні через положення, викладені вище. Вітчизняний ринок праці „виштовхує” їх за межі народного господарства і вони шукають подальшої долі за кордоном. Посилення таких тенденцій спрямовує нашу державу у прірву автаркії, безсистемного державного управління та суспільної інтелектуальної і культурної деградації.

Висновки. Відтак, наукова теорія – це стратегія подальшого дослідження із визначенням її найбільш принципових моментів, засвідчених та перевірених. Прикладна наука – це спроба людини поліпшити свій теперішній стан.

На жаль, абсолютно неправильне розуміння цих відмінностей як у сферах державного управління та розподілу бюджетних коштів, так і в межах окремих наукових чи навчальних закладів створює перекося щодо зростання ролі прикладного дослідження порівняно із теорією, фактично джерелом розвитком людства та підвищення конкурентоспроможності національного господарства.

Загальний висновок, що переводить нас від теоретичних викладок до практичних рекомендацій: скорочення годин на вивчення економічної теорії, філософії та інших фундаментальних теоретичних наук гальмують цивілізаційний розвиток нашої держави, сприяють зниженню конкурентноздатності нашого регіону та деградації трудового потенціалу області.

Таке ставлення до теоретичного знання викликати неможливо незворотні зміни і в структурі психіки сучасної української людини – це призведе до тотального нігілізму та ігноруванню загальноприйнятих людських цінностей.

Список використаної літератури

1. Яковенко Р. В. Організація наукової роботи студентів як елемент стратегії розвитку людського потенціалу / Р. В. Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 5. – С. 128–138.
2. Яковенко Р. В. Дія економічних законів в теорії людського потенціалу / Роман Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 3. – С. 22–31.
3. Яковенко Р. Роль теоретичного знання у постіндустріальну добу / Р. Яковенко // Студентський вісник. – 2013. – № 1–2. – С. 9.
4. Фромм Е. Революція надії / Еріх Фромм // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 135–192.
5. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 194–250.
6. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 251–274.
7. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология / Басова Н. В. – Ростов-на-Дону : „Феникс”, 2000. – 416 с.
8. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / Анатолій Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 14–28.
9. Сінельников Б. В. Штучний інтелект і проблеми лідерства національного господарства і освіти України в контексті майбутньої VI „довгої хвилі” М. Д. Кондратьєва / Б. В. Сінельников // Materialy VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [„Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2011”]. (07-15 червня 2011 р., м. Перемишль, Польща). – Przemyśl : Nauka i stadia, 2011. – Vol. 11 : Ekonomiczne nauki. – С. 53–61.
10. Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці : проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна ; Передмова І. Ф. Кураса. – К. : „Шторм”, 2003. – 382 с.
11. MacConnell Campbell R. Contemporary Labor Economics / Campbell R. MacConnell, Stanley L. Brue. – Львів : Сейбр-Світло, 1992. – 660 с.
12. Левченко О. М. Еволюція розвитку підходів до професійної підготовки кадрів : міжнародний досвід / О. М. Левченко, А. О. Левченко // Наукові праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – 2007. – Вип. 11. – С. 9–13.

13. Макконелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – С. 20.